

Kővári Jakab, Létay Lajos, Márkos Albert, Mikó Imre, Orbók Gyula, Pálffy Márton, Pálffy Ákos, Pósa Lajos, Szabédi László, Szentmártoni Kálmán, Vári Albert, Vári Domokos, Vörös István.
(Folytatása következik).

GYÖNGYÖSSY JÁNOS

A NAGYAJTAI UNITÁRIUS TEMPLOMERŐD

A község déli részében, egy magaslat szélén áll a keletelt középkori templom, melynek nyugati oromfala elé harangtorony épült. A templomot szabálytalan paralelogramm alaprajzú várfal veszi körül, melynek egyetlen bejárata az északi oldalon álló, ötszög alaprajzú kaputorony alatt nyílik. Az északnyugati sarokra egy, a temploméhoz hasonló alaprajzú, a délkeletre pedig egy ötszögű védőtornyot építettek. Az erődítményt kívülről, a nyugati, déli és keleti oldalon mély sánc és töltés övezi.

Kelemen Lajos szerint, 1732-ben, hosszas pereskedés után Nagyajta lakossága úgy döntött, hogy a vár legyen az egész falu tulajdona felekezeti különbség nélkül, a templom pedig maradjon az unitáriusoké.¹

Az 1789. évi unitárius püspöki vizitáció jegyzőkönyve az erődítményről a következőket írja: „Mely funduson épült egy négyszegű kastély, jó magoss kőfallal és három, ketteje cserép, az harmadik rongyolott sendelyfedél alatt lévő bástyákkal.”²

A jegyzőkönyv értékes adatokat őrzött meg a később megrongálódott és részben átépített gótikus templomra, valamint a középkori harangtoronyra vonatkozóan: „Mely kastélynak közepette vagyon az ecclesiának kőből, cserépfedél alatt és deszkapádimentummal épült, egész bolthajtásos szép nagy temploma, ennek egyik végéhez ragasztott s ugyan veres cserépfedél alatt törpe szarvazású kőtornyával együtt, melyeket egynéhány kőlabak erősítenek [...]. Mely templomban annak napnyugat felől való végén ugyan két kőlabakon álló, bolthajtással épült kőkar, mellyben felmenetelt a templomnak dél felől való ajtaján belül egy hosszú kőgrádits szolgáltat...”³

A vár belterületén raktározásra szolgáló kamrák állottak. A templomkastélyra vonatkozó határozat elrendeli, hogy a fából épült kamrákat, „conservatoriumokat“, melyek a templom épületéhez közel, „annak héjazatjához felnyúló fedéllel“ épültek, bontsák le és helyettük a várfalakon belül, azok mentén újakat építsenek kőből, cserépfedéllel, „felosztatván e végre előre azon vár körülötte való helyek ea proportione, amelyet kíván a justitia és aequitas.”⁴ A vizitáció második határozata a várfalak és védőtornyok javítását rendeli el, mivel ezek, mint mondja „megromladozott és majd minden securitason kívül való állapotban vagynak.”⁵

Orbán Balázs a templom rövid ismertetése után az erődítményekről a következőket írja: „E templomot négyszög idomú erős várkastély

övezi, melynek hossza keletről nyugatra 60 lépés, szélessége 50 lépés. Szögleteiben négy erős, négyesbástya szökel ki a várfalak vonalából. Bejárata az északi oldal közepén levő kapubástya alatt van, melyet egy háromszögbe épített előváracs fedezett (ez utóbbinak most csak nyomai látszanak). A kastélyt kívülről hatalmas földtöltés és mély sánc övezte, és így a maga idejében tisztességes erőd lehetett.⁴⁶

Nyilvánvaló, hogy Orbán Balázs tévesen említi négy bástyát, hisz már az 1789. évi jegyzőkönyv is csak háromról szól, ellenben fontos adatként tartjuk számon a kaputorony védelmére épült elővár (barbakán) említését. Ennek az elővárnak napjainkra látható nyomai nem maradtak.

A templom első nagyméretű átépítésére az 1802. évi földrengést követő javítások folyamán került sor, de a későbbiekben is sokat alakították. Ez utóbbiakról 1885-ben Huszka József a következőket írta: „A sok [átalakítás] közül csak a 70-es években történt javítását említem fel a nagyajtai góth stílű, jelenben unitárius templomnak, mint a vandalizmus legkésőbbi színterét, hol is a tudatlanság alighanem a XV. században festett számos falképet pusztított el.”⁴⁷

A templom és az erődítmények részletes műszaki vizsgálatát a nagyajtai unitárius egyházközség felkérésére Debreczeni László készítette el 1955-ben. A kéziratban fennmaradt leírásban a szerző a rá jellemző alapossggal ismerteti előbb a templom művészleteit, majd az erődítményeket. Az általa rögzített kormeghatározásokra a továbbiakban még visszatérünk.

* * *

A hármás térfűzésű, torony — hajó — szentély együtteséből álló keletelt templom a gótika jegyeit viseli, bár a több rendbeli átépítés során sokat veszített egykori szépségéből. A torony, mely a múlt század elején nyerte mai formáját, megközelítőleg 6 méter magasságig középkori eredetű. Ezen az alsó részen a nyugati irányba néző félköríves záródású ablak egy későbbi kivágás eredménye, vagy egy korábbi lőrés megnagyítása által jött létre. Ugyiszintén lőrés-szerű a torony második emelétének délre néző ablaka is. A 6 méter magasságban végigfutó övpárkányon felül a sarkokat lizénák díszítik, a felső emelet négy oldalán pedig egy-egy félköríves záródású hangablak nyílik.

A hajó déli oldalán két, egykor minden bizonnyal csúcsíves záródású ablak látható. Ugyanitt találjuk egy nyitott portikus védelme alatt a déli oldalbejárat ajtaját, melyet 1879-ben vágtak a falba, feltehetően egy korábbi, lebontott támpillér helyébe. Déli bejárat — mint azt az 1789. évi vizitáció jegyzőkönyvéből tudjuk — korábban is létezett, ennek pontos helyét azonban nem ismerjük.

A szentély déli oldalán két csúcsíves ablak nyílik, a délkeleti oldal hasonló ablakát pedig 1910-ben karzatfeljáró ajtóvá alakították. Ugyan-csak a szentélyen, a keleti oldalon egy elfalazott csúcsíves ablak is látható. Ablakot a hajó északi oldalán is találunk, erről azonban tudjuk, hogy 1879-ben nyitották, abban az esztendőben, amelyben a templom átépítését bevégezve, a korábbi ablakok mérműveit kitorték.

A hajó pillérei, ellentétben a szentély pilléreivel, nem épültek szabályosan, a boltozatnak megfelelően. Több olyan pillér is akad köztük, amely nem épült szervesen a hajó falához.

A szentély boltozata épen megmaradt, a hajót viszont ma íves dongaboltozat fedi, melynek stukkódíszzei feltehetően az egykori háló-

boltozat rajzolatát őrzik. A hajó déli és északi falán belül fennmaradtak az egykori boltozat gyámkövei, melyek mind orsós kiképzésűek. A szentélyt a hajótól csúcsos diadalív választja el. A szentély északi falán az elfalazott csúcsúcsos sekrestyeajtó szemöldökgyámos kerete látható. Mellette áll a kehely alakú reneszánsz szószék, mely 1710-ben Donáth György költségén készült. A szószék lépcsője akantuszleveles, bábos korláttal készült. A középső báb belső oldalán a mester kézjegye látható: „J. Kőfa.“

Debreczeni szerint a szentély hornyolt bordáit és gyámköveit egykor téglavörös vonalak szegték, a diadalív szentély felé néző oldalán pedig a déli oldal vállköve alatt a következő három soros felirat állt: „LAUREn (Aytay) 1593.“⁸ Sem a boltozat festett díszítése, sem a fenti felirat nem maradt meg. Egyházi adatok szerint a diadalív szentély felé néző oldalán is állt egy felirat: „RENOVAT ANNO DNI 1512.“ Ezt a feliratot Debreczeni nem említi és ma sem látható.⁹

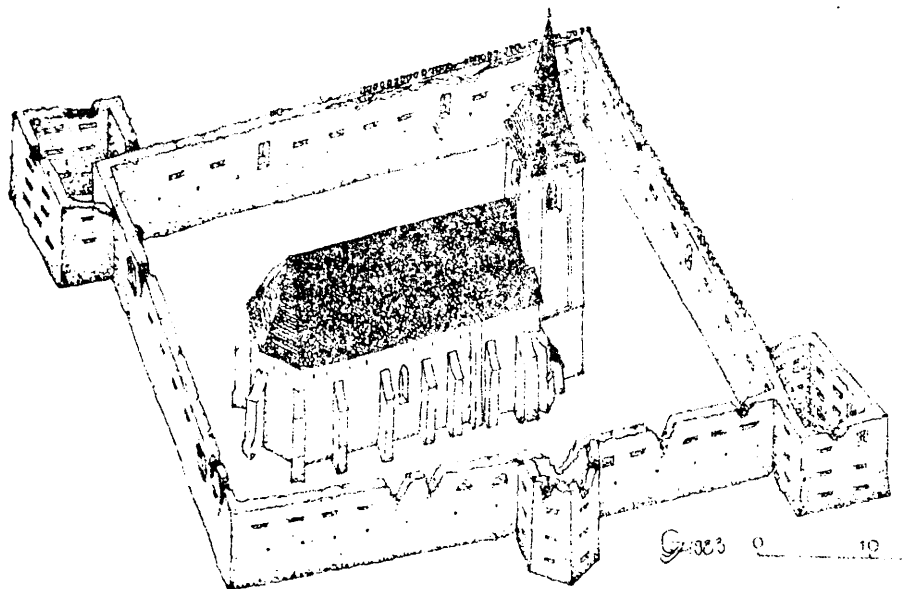
A templom padlástero védelmi célokat szolgált: megmagasított oldalfalait, a nyugati oldal kivételével, körös-körül lőrések törik át. A rések nyílásmérete 18×40 cm, a falvastagság pedig 65×65 cm. A megközelítőleg egyenlő távolságra ismétlődő rések egy részét utólag elfalazták. Az északi oldalon, a lőrések közti falszakaszokból meghatározhatatlan rendeltetésű gerendacsonkok állnak ki.

A templom építőanyaga kő, csupán a torony bejáratának dongaboltozata készült téglából.

A templomot övező várfalak és védőtornyok kőből épültek. A várfalak vastagsága az alpnál megközelítőleg 110 cm, a tornyoké pedig 120—130 cm között ingadozik. (A következőkben a védőtornyokat bástyáknak nevezzük, mivel alaprajzi megoldásuk és a védelemben betöltött szerepük gyéértelműen az ó-olasz bástyákkal rokonítja őket.)

A bejáratot magába foglaló kapubástya az olaszbástyák mintáira ötszög alaprajzra épült. Két szárnyfala az északi védőfállal 100°-os tompa szöget zár be, két homlokfala pedig 140°-os szögben találkozik. A négy szintre (három emeletre) tagolt bástya mindenik oldalán, emeletenként, sőt a földszinten is egy-egy lappancsos lőrés nyílik. A földetlenül álló bástya falperemét eléggé megviselte az idő. A bejárat a nyugati szárnyfal földszinti részén, a szomszédos északnyugati sarokbástya fedezete alatt nyílik. A 9 cm vastag tölgyfadeszkából készült ajtót belül hevederek erősítik, melyek csapokkal rögzülnek a deszkához. Az ajtó alul tönksarkon, felül vaspánt-bilincsen fordul. Külsőjét keresztül-kasul lapos vaspántok erősítik. A kapusbástyát — akárcsak az erődítmény többi részét — kívül vakolat borítja. Hasonlóképpen a másik két bástyához, a kapubástya sem csatlakozik szervesen a védőfalakhoz: az erődítmény mindhárom bástyáját a paralelogramm alaprajzú várfalakhoz utólagosan építették hozzá.

A kapubástyától az északnyugati sarokbástyáig terjedő falszakaszon, egymástól egyenlő távolságra öt lappancsos lőrés sorakozik. A résekkel egyvonalban a kapubástya szomszédságában egy téglalap alakú ismeretlen rendeltetésű bemélyedés, kissé arrébb pedig egy szuroköntő maradványa látható. A fal felső harmadának vonalán az egykori védőfolyosó falba épített tartógerendáinak helye látható. Az északkeleti sarokbástya paralelogramm alaprajzra épült, egyik oldalát részben maga a védőfal alkotja. Sajátságos elhelyezése folytán a bástyának is két szárny- és két homlokfala van akárcsak az ötszögre épített olaszbástyáknak. A bejárat a bástyába az udvar felől történt egy földszinti és egy

A nagyajtai templomérőd

emeleti ajtón keresztül. Ez utóbbi az egykori védőfolyosóról nyílt a bástya második emeletére. Mindkét ajtónyílás későbbi kivágás eredménye, lévén hogy maga a bástya is későbben épült mint a várfalak. Az északi homlokfal vakolatába, vízszintes vezetévonalak közé karcolva a következő felirattöredék látható: „OMNIS SAPIENTIA EX DEI/ETAP [...] IPSUMT[...] IOANNES [...]KI.“ A várfal nyugati és déli oldalán, kívül, a falakat borító vakolatba számos személynevet, monogrammot és évszámot karcoltak az idők folyamán. Ezek közül legkorábbinak az 1734, 1735 és 1737-béliek látszanak, de tüzetesebb vizsgálódással valószínű korábbi évszámokat is találhatnánk. A feliratok egyébként érdekes adatokkal szolgálnak a XVIII—XIX. század nagyajtai családokról.

A várfal nyugati oldalán, átlag 3,00—3,50 méter távolságra egymástól lappancsos lőrések nyílnak. A falhossz egyharmadán és kétharmadán egy-egy, a fal síkjából kiemelkedő szuroköntő látható. Ezek téglából készültek, homlokzatukat fordított kuleslyuk alakú lőrés töri át. A szuroköntő nyílás két oldalán téglából kialakított gyámok láthatók: ezekre nehezedik a fülke felépítménye.

A várfal peremét egykor díszítő pártázat maradványa a nyugati és déli falszakaszon ma is látható. E fogoros pártázatból a nyugati oldalon 54 darab négyzet alapú hasáb maradt fenn. E díszítmény alapzatát egy lapjára fektetett téglasor adja, mely lezárja a kőből emelt védőfal peremét és kissé a fal síkja elé ugorva egy párkányt alkot. Ezen a téglasoron állnak a vulkáni tufából álló alakzatok, a fogak. A pártázat fokozott tektonizálása mellett funkcionális szerep is jutott: átvették a vízvezetők szerepét, s az alapzat párkányával együtt elejét vették annak, hogy az esővíz a pártázatról a falakra csorogjon.

Az udvar felől nézve, különösen a déli oldalon szembetűnő, hogy a pártázat alig fél méter széles, a védőfalnál jóval keskenyebb falrészben áll.

A várfal peremét a déli oldalon, kisebb-nagyobb megszakításokkal, 66 darab, az előbbiekhöz hasonló alakzat díszíti. A lőrések ezen az oldalon is lappancsosak, köztük két szuroköntő is megjelenik.

A délkeleti sarokbástya a déli és keleti fal oldalazó védelmét biztosította. Két homlokfala 70°-os hegyes szögben találkozik, két szárnyfala pedig a déli és keleti védőfallal külön-külön 110°-os tompa szöveget zár be. A sarokrész beszögell a bástya testébe. A földszintre és két emeletre tagolt bástyába csak az udvarról nyílt bejárat; az emeletek közti kapcsolatot bizonyára létrák biztosították.

A várfal keleti szakaszának peremén pártázat nyoma nem látható. A nyugati és déli falhoz hasonlóan itt is két szuroköntő és több lappancsos lőrés biztosította a védelmet. Az északkeleti saroktól a kapubástyaig terjedő szakaszon négy lappancsos lőrés, egy szuroköntő és közvetlenül a kapubástya mellett két nagyobb méretű lőrés látható. A védőfal belső oldalán egykor 1 m széles védőfolyosó futott körbe. Ennek ma már csak egyetlen falba ágyazott tartógerendája áll a déli oldal nyugatra eső szuroköntője mellett.

A várfal belső oldalán a földszinten négy elfalazott szemöldök gerendás ajtó látható: egyik az északnyugati sarokban, másik a délnyugatiiban, más kettő pedig a keleti falon. E két utóbbi közül az egyik az északkeleti sarokban, a másik a szentéllyel szemben található. Ez utóbbi szemöldök-gerendájába a következő feliratot metszették: „[AN]NO 1622 IOANN:PA:ET:LVCAS B[. . .]“¹⁰

E négy ajtó rendeltetése máig sem tisztázott. Tény, hogy mindenkül a külvilág felé nyílik és nem a bástyákba. Közülük az 1622-es felirattal rendelkezőt és az északnyugati sarkon lévő utólag falazták el, a többinél a fal küloldalán utólagos elfalazás nyoma nem látható. A védőfalak külső vakolására mindenképpen a szóban forgó négy ajtó elfalazása után került sor.

Az udvar északnyugati sarkában a talaj egy helyen kissé behorpadt, a hagyomány szerint itt volt a vár kútja.

* * *

Ha a község azonosítható a pápai tizedjegyzékben előforduló „Ahch“ névvel feltüntetett településsel, akkor Nagyajta egyházának első írásos említése 1332-ből származik.¹¹ A település első írásos említése Bálinth Gyula szerint még korábról 1211-ből való, „Castrum Noilgiant“ néven.¹² 1459-ben „Nagaytha“ néven említik.¹³

Első temploma feltehetően hajó és szentély együtteséből állott és a románkori stílusjegyeit viselte. Ezt a templomot a XV—XVI. század fordulóján, az akkori igényeknek megfelelően, csúcsíves stílusban átépítették. A kisméretű szentély helyébe, a hajó szélességével egyező új szentélyt építettek.

Dobroczeni szerint a mai templom legrégebb része a hajó, melynek építését a XIV. század elejére teszi.¹⁴ Szerinte a mai sokszögzáródású szentély, az egykori sekrestye és talán a diadalív is a XV. század derekán épült. Az eredetileg alacsonyabb hajó megmagasítására, boltoztatának és pilléreinek megépítésére a XV. század végén vagy még később kerülhetett sor. A mai épületet vizsgálva megállapíthatjuk, hogy míg a szentély egységes építkezés eredménye, a hajó utólagos magasítás és boltozás nyomán nyerte gótikus jellegét.

A XV—XVI. század fordulóján a hajó nyugati oromfalához tornyot építettek, melynek mint a székelyföldi templomtornyok többségének védelmi rendeltetése is volt.

A hajóra és szentélyre egyaránt kiterjedő lőréses védelmi emeletet Debreczeni egyidősnek tartja a toronnyal. Figyelembe véve az emeleti lőrések típusát, melyek méreteik szerint kizárólag tűzfegyverek számára készültek, továbbá azt is, hogy az emelet szurokontók nélkül épült, a padlástér védelmi célú kiépítését elvileg a XVI. század végére, sőt a XVII. század elejére is tehetjük.

A templomot övező erődítmények építési idejének pontos meghatározásához nincsenek adataink. Igaz, hogy a szurokontók XV. század végi, XVI. század eleji formát mutatnak, de ismerve az elavult védelmi megoldások meglehetősen hosszas fennmaradását több vidéki erődítménynél, a nagyajtai templomerőd szurokontói nem szolgálhatnak támpontként a kormegállapításhoz. Hasonlóképpen a várfalak és bástyák lappancsos lőrésai sem bírnak kormeghatározó értékkel, hisz ezeket a XVI. század elejétől a XVII. század végéig az erdélyi erődítményeknél igencsak gyakran alkalmazták. Az alaprajzi elrendezés szempontjából viszont a nagyajtai templomerőd lényegesen különbözik a székely templomerőségek nagy részétől. A védőfalak szabályosságra törekvő, négyoszgű idomú alapozása reneszánsz hatásról tanúskodik, s feltételezhető, hogy legkorábban a XVI. század második felében, de talán még nagyobb valószínűséggel a XVII. század elején építették. A keleti oldal elfalazott ajtajának szemöldökgerendájába vésett 1622-es évszám némi fenntartással a védőfalak építésére vonatkozó „ante quem“ adatként is elfogadható.

A várfalakhoz utólag három olaszbástyát ragasztottak. Debreczeni az erődítmény építési idejére vonatkozó fejtegetéseit azzal zárja, hogy a vár a XVI. században már megvolt, s a század második felében a bástyák is állottak. Ha első megállapítását el is fogadnánk, a másodikat, a bástyákra vonatkozót már sokkal kevésbé. Eddigi ismereteink szerint ugyanis a székelyföldi templomerőségek ó-olasz bástyái a hasonló bástyákkal épített kastélyokkal egyidejűleg, esetleg valamivel később jelennek meg. Feltételezhető ugyanis, hogy a fejedelmi építőtelepeken dolgozó székely mesterek az ott látottakat-tapasztaltakat, később templomaik erődítésekor kamatoztatták. A szóban forgó olaszbástyás kastélyok alaprajzi formája pedig — mint tudjuk — az 1615-től 1630-ig terjedő időszakban alakul ki és honosodott meg.¹⁵ Észereint a XVII. századnál korábban a székely templomerődök olaszbástyaszerű tornyai sem épülhettek. Ennek figyelembe vételével a nagyajtai bástyák építési idejét a XVII. század első negyedéig is felvihetjük. Debreczeni szerint gyanítható, hogy a védőfalak és bástyák két különböző időpontban történt építése közt a várat még egy ízben átépítették, e feltételezést azonban semmiféle adattal nem támasztja alá.

A várfalakat a bástyák felépítése után bevakolták, a falperemet fogoros pártázattal díszítették. E díszítő oromzat a XVII. században készülhetett, legnagyobb valószínűséggel Bethlen Gábor vagy I. Rákóczi György uralkodása idején.

A XVIII. század folyamán a vár fokozatosan elveszti védelmi jelentőségét. A védőfolyosó alá és a templom mellé épített kamrákat raktározásra használták, a bástyákat azonban nem, mivel ezeket 1789-ben már romladozó tetővel találta a püspöki vizsgálat. Az északnyugati bástya meglévő ablakkeretei azt igazolják, hogy azt lakás céljára is

használhatták. Valószínűleg a vár őre vagy a „porkoláb“ lakhatott benne.

Egyházi adatok szerint a szentély alatt egy mindmáig feltáratlan kriptá rejtezik, melyet a XVIII. század végéig használtak.

Az 1802. évi földrengéskor a középkori harangtorony összeomlott, megrongálva a hajó boltozatát és maga alá temetve a gótikus karzatot. A megrongálódott templomot 1806-ban javították ki. Ekkor épült a mai harangtorony felső két harmada.

1879-ben a déli oldalon új ajtót nyitottak, a korábbi bejárat ajtókerete nem maradt fenn. Szintén ekkor vágták ki a csúcsíves ablakok mérműveit is, az északi oldalon pedig egy új ablakot nyitottak.

1910-ben a szentély délkeletre néző ablakát karzattfeljáróvá alakították.

Napjainkban mindhárom bástya födetlenül áll, a védőfalakon itt-ott repedések mutatkoznak. Legrohamosabban a vár délnyugati sarka és a pártázatos díszítmény pusztul.

JEGYZETEK

¹ Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest 1977, Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez, 215, 269.

² Kelemen L.: i.m. 218.

³ Uo.

⁴ Kelemen L.: i.m. 219.

⁵ Uo.

⁶ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, III. kötet. 1869, 14.

⁷ Huszka József: *A Szent László legenda székelyföldi falképekben*, *Archeológiai Értesítő*. 1885. V. 212.

⁸ Debreczeni László: *A nagyajtai unitárius templomvár műemlékei és műszaki vizsgálata* (kézirat). Kolozsvár 1955.

⁹ Föltehető a kérdés: nem a Debreczeni által közölt, 1593-béli felirat téves olvasatával állunk-e szemben?

¹⁰ A zárójelbe tett részeket fal takarja.

¹¹ Orbán B.: i.m. 14; Suciú Coriolan: *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1968.

¹² Bálinth Gyula: *Kovácszna megye történeti helységnévtára* (Kivonat). Aluta 1976—1977, 121

¹³ *Székely Oklevéltár*. VIII, Kolozsvár 1934, 92.

¹⁴ Debreczeni L. i.m.

¹⁵ Kovács András: *Szabályos alaprajzú olaszbástyás várkastélyok Erdélyben. Művelődéstörténeti Tanulmányok*. Bukarest, 1980, 97.

PATAKI ANDRÁS

ISTENTŐL KAPOTT ŐRŐKSÉGŪNK: A FŐLD

1Mőz 1,27—28

A felolvasott bibliai szavak szerint Isten a földet az embernek adta, hogy annak javaival éljen, használja fel azokat életének biztosítására. Az ember  lt és  l is ezekkel a javakkal, de sajnos egyre jobban vissza- lt vel k, nem gondolva arra, hogy a földet nem csak kihasználni, hanem védeni is kell. Ez a felismerés indította el a természetvédők mozgalmát, amely napjainkban már egyre többet hallat magáról. Vannak országok, ahol az ilyen szervezetek már jelentős erőt képviselnek. Céljuk az, hogy elérjék minden olyan tevékenység betiltását, mely az életet veszélyezteti a földön. Érveik vannak, kézzelfogható, szemmel látható tények, amelyek az ember romboló munkáját bizonyítják. Melyek ezek az érvek? Néhányat szükségesnek tartok közül k megemlíteni.

1. Felelőtlen gazdálkodás földünk erdőségeivel. Az erdők képezik a föld tüdejét, azok termelik az ember és állatvilág számára elengedhetetlenül szükséges oxigént. Minden falevél olyan, mint egy ellenkező irányban működő emberi tüdő. Mit jelent ez? Azt, hogy ahányszor lélegzetet veszek, t d m, vérem az  ltető oxigént igényli és azt hasznosítja, s a belső égési folyamat következképpen  n minden lehelletemmel mérgező anyagot, széndioxidot bocsátok ki. Egyénileg számítva ez nem nagy mennyiség, de embermilliórdokat számítva bizony nagyon sok.  s éppen az a csodálatos, hogy a fákat, a növényeket  gy teremtette Isten, hogy  ltető elem k éppen ez a számunkra mérgező anyag, amit titokzatos vegyi úton ismét a számunkra fontos oxigénné alakítanak át. Ez az  rök körforgás teszi lehetővé a földi életet. Ha tehát megvan ez a kölcsonös viszony, akkor azt nem az erdőnek, hanem az embernek kell fenntartania. A természetvédők felhívása tehát az, hogy a magunk érdekében v dj k erdeinket.

2. A természetvédők figyelme kiterjed az állatvilágra is. Azt mondják —  s igazuk van —, hogy minden állatfajnak megvan a maga jól meghatározott helye és feladata. Az, hogy egyik fajta a másiknak ellensége, még nem azt jelenti, hogy ki is pusztítják egymást, de fenntartanak egy bizonyos egyensúlyt az állatvilágban, ami az egészséges  letfeltételhez elengedhetetlenül szükséges. Ha az ember teljesen kiirtja a rovarvilágot, azzal elveszi a madarak életlehetőségét is. S milyen süket lenne ez a világ madárdal nélkül!

3. A természetvédők figyelme kiterjed a modern technikára is. Azt mondják —  s jogosan —, hogy az országutakon sz guldő autók millióinak kipufogó g za szennyezi legjobban a levegőt, különösen a zsúfolt városokban, ahol a sokszor sz k utcák még a levegő változását is megakadályozzák.